

CHARLES DARWIN ȘI IDEEA „DARWINISMULUI SOCIAL”

SERGIU BĂLAN

Abstract. Long time after its first occurrence, the phrase "social Darwinism" meant the application of Darwinian ideas to the study of social phenomena, in order to explain some of them in terms of biological determinism and initially did not necessarily have the negative and pejorative meaning it has today, when it is used by some theorists exclusively to stigmatize the ideas of political, ideological and scientific opponents. The current negative meaning prevailed with the publication, in 1944, of Richard Hofstadter's book, *Social Darwinism in American Thought*, and equates social Darwinism with a conservative, reactionary ideology, closely associated with individualism, racism, inequality, nationalism and with the capitalism of unrestricted economic competition.

Was Charles Darwin himself a "social Darwinist"? The answer depends on the meaning we associate with the concept, and thus I tried to prove that it had multiple and fluctuating meanings over time, so that the phrase is often used partially or even totally inadequate in relation to the ideas professed by those to whom it is applied. I therefore argued that we need to show caution both in the use of the phrase "social Darwinism" and in the uncritical acceptance of its association with a number of authors and theories that, due to the largely ideological rather than scientific way in which the term is used today, are thus exposed *a priori* to public disavowal, as soon as everything that is considered to belong to the category of social Darwinism automatically becomes scientifically and politically unacceptable.

Keywords: Darwin, Spencer, Hofstadter, Darwinism, social Darwinism, socio-biology, biological determinism.

În debutul primului capitol al cărții sale *Darwin's Dangerous Idea*, Daniel Dennett compară impactul științific și filosofic pe care l-a avut teoria darwiniană a evoluției cu cel produs de revoluția copernicană din cosmologie, însă atrage atenția totodată asupra faptului că efectele și implicațiile sale nu au fost nici pe departe digerate și acceptate pe deplin deocamdată: „La momentul potrivit, revoluția darwiniană va ajunge să aibă un statut la fel de important și necontroversat în mintea și inima oricărei persoane educate de pe glob, însă astăzi, la peste un secol de la moartea lui Darwin, noi încă nu am ajuns să ne împăcăm cu toate implicațiile sale uluitoare (*mind-boggling*).”¹ Acest lucru, arată Dennett, se petrece în pofida faptului că nucleul său teoretic este acceptat fără nici un fel de rezervă de către

¹ D. Dennett, *Darwin's Dangerous Idea*, London, Penguin Books, 1996, p. 19.

specialiști, iar dovezile empirice vin să coroboreze tot mai consistent teoria, care la rândul său posedă o imensă forță explicativă, având capacitatea de a unifica nu doar biologia și istoria planetei, dar și alte domenii ale cunoașterii umane într-o singură mare construcție conceptuală.

În aceste condiții, darwinismul a fost și rămâne obiectul unor controverse extrem de virulente, în care este mereu în joc mult mai mult decât obișnuitele probleme științifice și filosofice referitoare la chestiuni de detaliu, specifice unei teorii din științele naturii, și la care iau parte nu atât cercetătorii din respectivul domeniu, cât mai ales cei din afara sa, și chiar publicul larg, lipsit cel mai adesea de competența teoretică necesară. Această stare de lucruri pare a-și găsi o explicație chiar într-una dintre calitățile fundamentale ale teoriei, și anume simplitatea ei extremă: darwinismul are eleganța unei mari teorii, dar este incomparabil mai accesibil înțelegerii decât oricare dintre teoriile fundamentale din alte domenii ale științei, precum mecanica relativistă ori teoria cuantică. Putem înțelege foarte ușor principiile evoluției prin selecție naturală fără a stăpâni un aparat matematic extrem de sofisticat, ceea ce nu se întâmplă în cazul teoriilor fundamentale din fizică ori din astronomie. Acest fapt, la rândul său, poate conduce pe aceia care au drept suprem criteriu de științificitate gradul în care o idee poate fi exprimată în ecuații la opinia că de fapt nu ar fi vorba de o teorie științifică în sensul tare al cuvântului: „În lipsa unei fundamentări rigurose definite, teoria capătă aerul unei construcții narative, a ceva nu tocmai științific, oarecum suspect.”² Urmarea acestei situații este aceea că adesea, atunci când un specialist pune în discuție un anume detaliu specific al teoriei, arătând că ea mai are nevoie să fie corectată local, fapt absolut firesc și frecvent în orice știință a naturii, mulți dintre cei care nu sunt specialiști folosesc prilejul pentru a ataca teoria în ansamblul ei, simțindu-se îndreptățiți și competenți de a o face tocmai datorită simplității fundamentelor acesteia, care creează profanilor falsa impresie de expertiză.

Pe de altă parte, argumentează Dennett, încărcătura ideologică și lipsa de obiectivitate care grevează multe dintre controversele privind darwinismul vin și din teama că dacă anumite idei, descoperiri sau ipoteze din acest domeniu ar fi dezvoltate până la ultimele lor consecințe logice, ar putea avea implicații morale inacceptabile: „Atât sunt de mari aceste temeri, încât ele sunt cu mare prudență lăsate nerostite, atenția asupra lor fiind deturnată de câteva straturi de obiecții și contra-obiecții. Preopinenții schimbă mereu subiectul, păstrând în umbră, într-o manieră convenabilă, fantomele. Tocmai această mistificare este responsabilă de amânarea zilei în care vom trăi cu noua noastră perspectivă biologică la fel de confortabil precum o facem cu perspectiva astronomică pe care ne-a oferit-o Copernic.”³

Cea mai importantă dintre „fantomele” despre care vorbește Dennett este fără îndoială aceea a „darwinismului social”, sintagmă ce de-a lungul vremii a avut

² C. Mills, *The Theory of Evolution. What It Is, Where It Came From, and Why It Works*, Hoboken, NJ, John Wiley and Sons, 2004, p. 2.

³ D. Dennett, *op. cit.*, pp. 20–21.

multiple și extrem de diferite semnificații, pe care le-am putea înțelege, în cel mai larg sens, ca diverse maniere de aplicare a ideilor darwiniste în studiul fenomenelor sociale. Parafrazând o arhi-cunoscută formulare, am putea foarte bine să spunem, la rândul nostru: „O stafie bântuie filosofia socială și filosofia biologiei – stafia darwinismului social. Toate puterile celor care nu au înțeles cum se cuvine darwinismul s-au unit într-o sfântă hăituială împotriva acestei stafii”. Dată fiind această situație, devine interesant să ne întrebăm ce anume este mai exact acest „darwinism social”, care suscită atâtea temeri și provoacă atâtea reacții de respingere, de o vehemență arareori întâlnită? Sunt oare îndreptățite aceste temeri, sau ne aflăm în fața unei uriașe neînțelegeri care persistă de foarte multă vreme și denaturează toate încercările de a așeza în ordine ideile derivate din darwinism și variantele sale contemporane și de a le pune în evidență toate implicațiile logice într-o manieră legitimă, atât epistemic, dar și moral?

În ceea ce privește modul în care sintagma „darwinism social” a apărut și a început să fie întrebuințată în scrieri științifice și filosofice, câteva aspecte merită menționate. Mai întâi, este interesant faptul că prima ocurență cunoscută a expresiei datează din anul 1877, la aproape douăzeci de ani după apariția *Originii speciilor*, însă înțelesul său este cu totul altul decât acela care s-a încetățenit și este utilizat în zilele noastre, când se referă la diversele maniere de preluare și aplicare a conceptelor și principiilor evoluționismului biologic darwinian în domeniul filosofiei sociale și a științelor sociale (adesea cu conotații morale, sociale, politice și economice negative). Astfel, sintagma a apărut pentru prima dată într-un articol din revista Societății Regale de Istorie (*The Royal Historical Society*), în care se discută despre istoria diferitelor forme ale dreptului de proprietate și ale dreptului de utilizare a pământului în Irlanda⁴. Aici, istoricul Joseph Fisher previne împotriva unei posibile confuzii terminologice între înțelesul arhaic al termenului *tenure* în Irlanda, unde el denumea un sistem de arendare a șeptelului și cel din formularea *land tenure* (specifică Angliei), unde este vorba despre regimul juridic al modului în care terenurile sunt deținute și utilizate. Această confuzie, arată el, ar putea să ne conducă la concluzia eronată că din anumite forme medievale timpurii ale relațiilor de proprietate specifice în comunitățile irlandeze ar fi evoluat ulterior un sistem analog celui feudal englez, și tocmai acest context este locul unde Fisher utilizează sintagma „darwinism social” pentru a respinge amintita ipoteză fantezistă: „nu am putut găsi nimic în legislația arhaică irlandeză (*the Brehon laws*) pe care să se poată întemeia această teorie de factura darwinismului social (*this theory of social darwinism*)”⁵. Altfel spus, sensul în care expresia a fost întrebuințată pentru prima dată nu este cel uzual în prezent, ci mai degrabă Fisher înțelege prin darwinism social concepția referitoare la evoluția unei idei (sau instituții) de la o formă mai simplă la una mai complexă (posibil prin acțiunea unor mecanisme cvasi-

⁴ J. Fisher, „The History of Landholding in Ireland”, în *Transactions of the Royal Historical Society*, vol. 5, 1877, pp. 228–326.

⁵ *Ibidem*, p. 250.

darwiniene, însă din păcate acest aspect nu este lămurit în articolul menționat), adică are în vedere un sens pe care noi l-am asocia mai degrabă cu ceea ce astăzi se numește memetică.

Prima utilizare a conceptului în sensul său de azi pare să se fi înregistrat nu în spațiul anglo-saxon, ci în cel continental, și o datorăm zoologului și psihologului german Eduard Oscar Schmidt, care discută într-un articol apărut inițial în revista „Deutsche Rundschau” și publicat apoi în traducere engleză în „Popular Science Monthly” sub titlul *Science and Socialism* (1879). Aici nu întâlnim sintagma ca atare, ci doar ideea aplicării darwinismului la fenomene sociale și politice, în contextul în care autorul încearcă să clarifice modul în care ideile darwiniene pot fi utilizate la fundamentarea unei ideologii socialiste⁶. Tot de pe continent, însă din Franța de această dată, avem și cea dintâi apariție a sintagmei în titlul unei lucrări, și anume în scrierea *Le darwinisme social* (1880), aparținând jurnalistului anarhist Émile Gautier, în care autorul critică utilizarea ideilor lui Darwin cu scopul de a argumenta în favoarea capitalismului neîngrădit și a doctrinei *laissez-faire*, arătând că din acestea decurge mai degrabă că societatea umană se întemeiază pe cooperare, iar nu pe competiția brutală. Cultura franceză este aceea în care întâlnim și cea dintâi utilizare a termenului într-o manieră care nu este critică, ci favorabilă, ea aparținând sociologului Gabriel Tarde, care o întrebuițează într-o manieră mai degrabă naivă în lucrarea sa din 1890 *Les lois de l'imitation: étude sociologique*, pentru a încerca să explice comportamentul uman imitativ⁷.

În al doilea rând, trebuie spus că nu există niciun teoretician, fie el biolog, sociolog, psiholog sau filosof, care să fi întrebuițat această expresie pentru a se referi la propria sa concepție sau construcție ideatică. Nimeni nu s-a denumit vreodată pe sine „darwinist social” și nu și-a denumit poziția teoretică „darwinism social”, astfel că nu există nicio auto-intitulată orientare ori școală de gândire care să fie cunoscută sub acest nume. Termenul a fost întotdeauna folosit pentru a denumi idei și poziții teoretice ale altor autori, cel mai adesea într-o manieră extrem de critică și depreciativă, așa încât în prezent el a ajuns să fie utilizat adesea chiar ca o insultă: „frază «darwinism social» (ori «darwinist social») este aproape întotdeauna utilizată ca termen peiorativ pentru a descrie concepția altcuiva. Oamenii nu se numesc pe ei înșiși darwiști sociali.”⁸ Interesant este că, deși darwinismul social este astăzi asociat cu idei și ideologii considerate „de dreapta”, precum rasismul, eugenia, istoricismul, teoria evoluției culturale a umanității de la „barbarie” către „civilizație”, capitalismul de tip *laissez-faire* ori imperialismul, fascismul și național-socialismul, nu în mediile în care circulă aceste idei a fost

⁶ Vide O. Schmidt, „Science and Socialism”, Translated by J. Fitzgerald, în *Popular Science*, No. 14, 1879, pp. 557–91. Disponibil on-line la: https://en.wikisource.org/wiki/Popular_Science_Monthly/Volume_14/March_1879/Science_and_Socialism

⁷ Vide J.M. Bernardini, *Le Darwinisme social en France (1859-1918): Fascination et rejet d'une idéologie*, Paris, CNRS Editions, 1997, Ch. 1.

⁸ D.S. Wilson, *This View of Life: Completing the Darwinian Revolution*, New York, Pantheon Books, 2019, e-book, cap. 2.

darwinismul agreat, ci tocmai în cele specifice taberei adverse, adică ale așa-zisei „stângi”. În consecință, argumentează Geoffrey M. Hodgson, „recursul de factură politică la darwinism în marea Britanie și America a fost cel mai frecvent asociat cu anarhiștii, liberalii și socialiștii. Eticheta [de darwinist social – n.n., S.B.] a fost utilizată în principal de către stângiști pentru a-și eticheta negativ oponenții.”⁹

Observația aceasta ne conduce către un alt fenomen ce merită discutat aici, și anume variația frecvenței cu care sintagma „darwinism social” a fost utilizată în publicațiile științifice de la apariția ei și până astăzi, precum și modificarea concomitentă a semnificației pe care ea a avut-o. Hodgson este autorul unui amănunțit studiu bibliometric în care a fost cuantificată ocurența termenului în articolele apărute în reviste științifice de-a lungul timpului (incluse într-o bază de date care conține publicații apărute după 1850), precum și variațiile sensurilor sale, punând astfel în evidență câteva aspecte interesante¹⁰.

Astfel, arată el, în perioada dintre mijlocul secolului al XIX-lea și momentul în care, în 1914, a început Primul Război Mondial, în publicațiile științifice din spațiul anglo-saxon, termenul a fost folosit extrem de puțin, fiind identificate doar nouă ocurențe, dintr-un număr de peste 42 de mii de articole științifice. Mai mult decât atât, cu o singură excepție notabilă, aceea a lui Collin Wells (despre care vom vorbi mai jos), toți autorii care tratează această problemă se disociază de teoriile și ideologiile bazate într-un fel sau altul pe ideea discutată, precum militarismul, imperialismul sau rasismul. Mult mai frecventă este ocurența sintagmei în gândirea continentală, unde el făcea parte din aparatul conceptual cu care radicalii, socialiștii, anarhiștii și pacifiștii își construiau argumentele critice la adresa unor doctrine precum capitalismul concurențial, militarismul imperialist ori teoria supremației rasiale și a conflictului dintre rasele umane. Lucrările care au avut cel mai profund efect de popularizare a conceptului în spațiul anglo-saxon, a descoperit Hodgson, aparțin unor gânditori continentali: este vorba despre cartea *Problemi Sociali Contemporanei* (1895) a profesorului italian de economie politică Achille Loria și despre aceea a sociologului francez de origine rusă Jacques Novicow, *La critique du darwinisme social* (1910). De asemenea, este interesant de remarcat faptul că doi dintre autorii care astăzi sunt considerați reprezentanții *par excellence* ai darwinismului social timpuriu, și anume Herbert Spencer și William Graham Sumner, nu sunt pomeniți în calitate de darwiniști sociali în niciuna dintre lucrările din această perioadă, deoarece nimeni nu considera pe atunci că ideile lor s-ar încadra în această categorie¹¹.

În ceea ce privește cazul lui David Collin Wells, profesor de sociologie la Dartmouth College, acesta este interesant mai întâi deoarece el este cel care a utilizat pentru prima dată termenul în titlul unei publicații, în anul 1907¹². Aici el

⁹ G.M. Hodgson, „Social Darwinism in Anglophone Academic Journals: A Contribution to the History of the Term”, în *Journal of Historical Sociology*, Vol. 17, No. 4, December 2004, pp. 428–463.

¹⁰ *Op. cit.*

¹¹ *Ibidem*, p. 437–439.

¹² D.C. Wells, „Social Darwinism”, în *American Journal of Sociology*, Vol. 12, No. 5, 1907, pp. 695–716.

mărturisește din capul locului că nu dorește „să avanseze vreo nouă teză socială”, ci să expună câteva idei aparținând domeniului „biologiei sociale” în scopul de a iniția o dezbatere asupra subiectului, pe care arată că l-a preluat de la anumiți autori europeni (între care se remarcă Francis Galton), și a identifica astfel direcții viitoare de cercetare. De aici derivă un alt aspect demn de reținut al lucrării lui Wells, și anume faptul că aici găsim singura luare de poziție nu doar ne-critică, dar în mod explicit favorabilă darwinismului social (fără însă ca el să se eticheteze pe sine însuși explicit cu acest termen), considerat un instrument metodologic adecvat pentru abordarea unor probleme din „biologia socială”, pe care autorul le indică și le expune pe scurt. Astfel, plecând de la ideea că „selecția umană este actualmente în principal selecție socială”, el consideră că o serie întregă de probleme aparținând științelor sociale pot fi cu succes abordate cu metodele specifice darwinismului social: consecințele anumitor practici sociale (cum ar fi alcoolismul) ori al unor boli asupra fenomenului supraviețuirii diferențiate a membrilor unor grupuri sociale; problema corelației dintre valorile biologice și forma și calitatea educației primite de membrii acestor grupuri; problema eficacității și a efectelor pe termen lung ale unor practici sociale și instituții, precum protecția socială (context în care se situează pe poziții teoretice net favorabile eugeniei); problema valorii evolutive a unor idealuri sociale, precum individualismul, valorile creștine ori modelul colectivist oriental, derivat din confucianism¹³.

În aceste condiții, în care Wells pare să fie singurul autor care se declară favorabil darwinismului social, remarcabil este modul în care el înțelege conținutul acestei idei, precum și raportul ei cu cele profesate de către Darwin însuși. Astfel, el declară încă de la început că nu utilizează conceptul de darwinism social pentru a se referi la „acele principii ale doctrinei evoluției pe care Darwin a pus accentul”, ci la „doctrina generală a apariției graduale a noilor forme prin intermediul variației, lupta dintre formele supra-abundente, eliminarea celor mai puțin adaptate și supraviețuirea celor mai bine adaptate la mediul dat și conservarea eficienței rasei (*racial efficiency*) numai prin lupta neîncetată și eliminarea fără ezitare (*ruthless elimination*) [a indivizilor mai puțin adaptați – n.n., S.B.]”¹⁴ După cum se poate lesne observa din cele spuse de către Wells, în mod remarcabil, în acest context de idei nici măcar Darwin însuși nu era în fapt considerat un „darwinist social”, iar darwinismul social era mai degrabă un „galtonism social”, date fiind evidentele sale asocieri cu ideile fondatorului doctrinei eugenice.

A doua perioadă analizată de către Hodgson este aceea dintre 1914 și începutul anilor '30, când ocurența termenului „darwinism social” este la fel de rară: în perioada menționată, în care lumea ideilor era dominată de preocuparea pentru război, și ulterior, pentru termenii păcii care i-a urmat, el apare în șase articole și șase recenzii ale unor lucrări științifice, în condițiile în care între anii 1925 și 1931 dispare cu desăvârșire din publicațiile științifice. Fără excepție, autorii acestor lucrări se distanțează explicit de teoriile și de doctrinele care erau la

¹³ *Ibidem*, pp. 698–706.

¹⁴ *Ibidem*, p. 695.

vremea respectivă asociate cu conceptul în discuție, adică naționalismul, imperialismul sau militarismul, ceea ce pare să fie cu totul explicabil, dat fiind contextul, iar Spencer și Sumner continuă să nu fie pomeniți și, pe cale de consecință, nici asociați cu darwinismul social¹⁵.

După această perioadă de ocultare, termenul își face din nou apariția în 1932, fiind întrebuințat, de data aceasta, de către cel mai mare sociolog american al secolului trecut, Talcott Parsons¹⁶. Cu această ocazie, înțelesul său se modifică și ajunge să desemneze utilizarea în încercarea de a explica fenomenul evoluției societății a unor idei darwiniste, precum principiile variației și ale selecției naturale, fapt care l-a determinat pe Parsons să adopte o poziție critică la adresa acestei tendințe, pe care o considera a fi excesiv de „pozitivistă” și reduționistă, deoarece punea prea mare accent în explicație pe determinismul biologic și lăsa prea puțin loc pentru factorii sociali și pentru libertatea individuală. Motivată de dorința sa de a moderniza sociologia și de a o delimita mai bine în raport cu alte discipline precum economia, psihologia și biologia, el a argumentat împotriva tendinței de preluare a ideilor din biologie în alte domenii științifice, de a explica fenomene sociale în termeni biologici ori de a utiliza analogii de sorginte biologică, dând astfel expresie pentru prima dată mefienței manifestate în științele sociale față de darwinism și în genere față de importul unor idei din domeniul biologiei, care avea să devină o tendință durabilă până în zilele noastre¹⁷.

O serie de alte considerațiuni care contribuie la constituirea unui nou înțeles al conceptului de darwinism social în această perioadă sunt identificate de către Hodgson într-un articol din 1932 aparținând istoricului Harry Elmer Barnes, unde acesta distinge între două școli sociologice importante influențate de darwinism. Cea dintâi, organicistă, s-a dedicat în principal „elaborării unei analogii între organismul individual și societatea umană”, încercând să arate că sub-sistemele unei societăți funcționează împreună precum organele unei ființe vii, în timp ce a doua și-a concentrat atenția mai ales în direcția „ilustrării pretinselor analogii dintre evoluția biologică și evoluția socială, punând accent în principal pe similaritatea dintre lupta pentru existență și rolul războiului în evoluția socială”¹⁸. Aceasta din urmă îi reunește pe „așa-numiții darwiniști sociali”, însă Barnes ține să atragă atenția asupra a două aspecte importante. Mai întâi, el arată în mod explicit pentru prima dată că legătura dintre acești teoreticieni și Darwin este una forțată și cel mai probabil neavenită, de îndată ce „trebuie subliniat că Darwin însuși nu a sancționat niciodată astfel de interpretări sociologice, iar titulatura de «darwinism social» a

¹⁵ G.M. Hodgson, *op. cit.*, pp. 439–441.

¹⁶ T. Parsons, „Economics and Sociology: Marshall in Relation to the Thought of his Time”, în *Quarterly Journal of Economics*, Vol. 46, No. 2, 1932, pp. 316–47. *Vide* și T. Parsons, „Some Reflections on *The Nature and Significance of Economics*”, în *Quarterly Journal of Economics*, Vol. 48, No. 3, 1934, pp. 511–45; T. Parsons, *The Structure of Social Action*, New York, McGraw-Hill, 1937.

¹⁷ G.M. Hodgson, *op. cit.*, p. 442.

¹⁸ H.E. Barnes, „The Development of Sociology”, în *The Scientific Monthly*, Vol. 35, No. 6, 1932, pp. 543–553.

fost apropiată de către acest grup fără aprobarea lui Darwin însuși”¹⁹. Pe de altă parte, el își exprimă convingerea, contrazisă însă de dezvoltările ulterioare de idei, că darwinismul social, asemenea altor idei, ține de o anumită perioadă trecută din istoria filosofiei și a științei sociale, iar în anii '30 ai secolului trecut deveniseră „anacronisme în acest domeniu”.

În consecință, în perioada anilor 1932–1940, conceptul darwinismului social a revenit în atenție și a căpătat noi sensuri: dacă înainte era asociat cu spațiul ideologiilor politice, acum începe să fie întrebuințat cu referire la teorii din interiorul științelor sociale care propun explicații ale fenomenelor studiate prin utilizarea unor concepte sau analogii de factură biologică. Darwinismul social continuă să fie gândit ca distinct de ideile darwiniene originare, dar și ca un concept care și-a pierdut actualitatea și ține doar de istoria filosofiei sociale, însă tot în acest context apare și prima asociere a lui Spencer cu această poziție teoretică, și astfel „se naște mitul că Spencer a promovat ceva ce a fost descris în general de contemporanii săi ca darwinism social”²⁰.

Începutul celui de-al doilea război mondial a adus o sporire a interesului pentru această problematică, dar și o altă modificare de accent, în condițiile în care critica darwinismului social nu-l mai privește în primul rând ca pe o doctrină care justifică războiul, ci drept una legată mai degrabă de rasism și de fascism. Dacă din 1895 până în 1942 inclusiv media anuală de apariție a sintagmei „darwinism social” în publicațiile științifice a fost de 0,85, războiul a instituit un climat teoretic în care lucrurile s-au schimbat, astfel că Hodgson a identificat cinci ocurențe în 1943, douăsprezece în 1944 și șaisprezece în 1945, „după care, potopul”²¹, adică o creștere constantă și continuă a numărului de apariții ale termenului până în anii 1990.

Evenimentul care a declanșat acest „potop” și care avea să marcheze decisiv modul în care darwinismul social a fost privit de atunci încolo și până în zilele noastre a fost apariția, în 1944, a cărții lui Richard Hofstadter, *Social Darwinism in American Thought*, devenită ulterior sursa clasică prin excelență cu privire la acest subiect, aceea care a stabilit și înțelesul atribuit de atunci încolo conceptului: o ideologie conservatoare, reacționară, asociată îndeaproape cu rasismul, naționalismul și capitalismul bazat pe competiția economică neîngrădită²². Interesant, și oarecum ironic, este faptul că substanțiala sporire a interesului pentru darwinismul social în a doua jumătate a secolului trecut se datorează unei lucrări în care intenția autorului era aceea de a anunța tocmai dispariția acestei teorii la finalul primei conflagrații mondiale și de a-i face istoria *ex post facto*, de îndată ce el argumentează aici că „în calitate de filosofie conștientă, darwinismul social a dispărut în general din America până la sfârșitul războiului”²³.

¹⁹ *Ibidem*, p. 544.

²⁰ G.M. Hodgson, *op. cit.*, p. 444.

²¹ *Ibidem*, p. 445.

²² R. Hofstadter, *Social Darwinism in American Thought*, Revised Edition, Boston, Beacon Press, 1992 (prima ediție: R. Hofstadter, *Social Darwinism in American Thought, 1860–1915*, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 1944).

²³ *Ibidem*, p. 203.

Această carte, ce s-a bucurat de un enorm succes încă de la apariție, datorită atât faptului că a fost scrisă în acord cu spiritul politic al epocii, dominat în Occident de retorica anti-fascistă și de concepția reformistă specifică pentru cvasi-socialismul conținut în doctrina *New Deal*, dar și talentului narativ și argumentativ al autorului, suferă însă de o ambivalență de principiu, care provine dintr-o tensiune metodologică nerezolvată, detectabilă în întreaga lucrare, după cum a remarcat economistul Thomas Leonard²⁴. Această tensiune derivă din modul în care și-a conceput Hofstadter argumentarea, care ține de istoria concepută în manieră *Whiggish*, sau *whig history*, după expresia propusă de către Herbert Butterfield, (derivată din *whigh*, numele informal al partidului reformist și progresist al facțiunii pro-parlamentare din Anglia secolului al XVII-lea), cel care a discutat cel dintâi despre acest tip de a scrie istorie²⁵. Istoriografia *Whig* este caracterizată de o pronunțată tendință progresivistă, aceea de a gândi mereu trecutul ca pe o eternă luptă între conservatorii retrograzi și liberalii progresiști, marcată de o succesiune de victorii ale celor din urmă și de o evoluție ascendentă dinspre trecut înspre prezent, de avansul către o mai mare libertate individuală, către instituții mai eficiente, către lumina, către diversificarea și garantarea drepturilor persoanei, care culminează cu monarhia constituțională și democrația modernă. În sens mai larg, Butterfield folosește termenul pentru a denumi înclinația anacronică a unor istorici de a interpreta axiologic trecutul din perspectiva prezentului, ceea ce în istoria științei înseamnă a judeca valoarea concepțiilor științifice din trecut printr-o comparație cu știința prezentului, tendință care uneori s-a numit și „prezentism”²⁶.

Leonard a încercat să înțeleagă modul în care expresia „darwinism social” s-a transformat din ceea ce trebuia să fie, adică un termen neutru care denumește o clasă de teorii ce aplică idei darwiniene la fenomene sociale într-un termen infamant care este folosit ca o acuzație și chiar ca o insultă, și cum a ajuns să fie asociat cu opoziția libertariană față de reformele „progresiste” ce presupun intervenția planificată a statului în economie și societate. În acest context a observat el acea tensiune în maniera *whig* de a gândi a lui Hofstadter: pe de o parte, asemenea altor teoreticieni progresiști ai vremii, el a argumentat explicit în favoarea a ceea ce a numit „meliorism”, adică a unui program de reforme economice și sociale susținut de stat, însă pe de altă parte a condamnat intruziunea ideilor aparținând biologiei în domeniul științelor sociale, ceea ce îl situează pe poziții opuse aceluiași progresiști, ce uneori susțin idei rasiste, eugeniste ori imperialiste. În consecință, arată Leonard, găsim reunite în autorul cărții *Social Darwinism in American Thought* două personaje aflate în conflict. Există astfel un Hofstadter,

²⁴ Vide T.C. Leonard, „Origins of the myth of social Darwinism: The ambiguous legacy of Richard Hofstadter’s *Social Darwinism in American Thought*”, în *Journal of Economic Behavior & Organization*, No. 71, 2009, pp. 37–51.

²⁵ H. Butterfield, *The Whig Interpretation of History*, London, G. Bell, 1931.

²⁶ E. Mayr, „When is Historiography Whiggish?”, în *Journal of the History of Ideas*, Vol. 51, No. 2, 1990, pp. 301–309.

care atacă virulent tentativele de justificare a doctrinei *laissez-faire* și a libertarianismului cu ajutorul ideilor derivate din evoluționismul biologic, referindu-se în mod special la autori precum Herbert Spencer și William Graham Sumner, reprezentanți a ceea ce el etichetează drept darwinism de un „individualism robust”. Există însă și un Hofstadter², care pune în evidență maniera în care ideile darwiniene au influențat tocmai pe socialiștii și progresiștii reprezentând un darwinism „colectivist”, care au luptat, ca și el, împotriva acestor ideologii, promovând însă totodată idei pe care el nu le aprobă, precum eugenia ori rasismul²⁷.

În consecință, cartea lui Hofstadter a fost încă de la început o sursă de confuzie și controversă, deoarece pe de o parte el se pronunță pentru planificare și împotriva *laissez-faire*-ului, iar pe de alta, în favoarea tendinței metodologice culturaliste din științele sociale și în dauna celei biologice, ceea ce-l conduce la o poziție antinomică în raport cu teoreticienii care propun intervenție planificată, dar pe temeuri derivate din biologie, precum Lester F. Ward, Piotr Kropotkin, Edward A. Ross, Thorstein Veblen, Charles Horton Cooley și John R. Commons, cu care pe cale de consecință ar trebui să fie atât în acord, cât și în dezacord. În ceea ce-l privește pe Darwin însuși și ideile sale, atitudinea lui Hofstadter este una neutră, conform căreia în sine darwinismul nu are nici conotații pozitive, nici negative, putând fi de aceea apropiat și de adepții darwinismului individualist, dar și de cei ai celui colectivist: „Nu există nimic în darwinism care să-l facă în mod inevitabil o apologie a competiției sau forței. Interpretarea dată darwinismului de Kropotkin a fost la fel de logică precum aceea a lui Sumner. Respingerea de către Ward a biologiei ca sursă de principii sociale nu a fost cu nimic mai puțin firească decât postularea de către Spencer a unei dinamici universale comune biologiei și societății (...) Darwinismul a avut de la început această potențialitate duală, însă intrinsec a fost un instrument neutru, capabil de a întemeia ideologii opuse.”²⁸

Ca urmare a acestei situații, după opinia lui Hodgson, cu privire la perioada de după 1940 se poate conchide că ea aduce o creștere constantă și continuă a interesului pentru problematica darwinismului social, marcată de o manieră constant critică în care este folosit termenul, pentru a eticheta atât concepții care țin de spațiul metodologiei științelor sociale, cât și de cel al ideologiilor politice și al teoriei economice, ce au în comun utilizarea de idei ori de analogii provenite din știința biologiei. În spatele acestor poziții critice stau cel mai adesea tot poziționări ideologice, anti-fasciste ori anti-rasiste, iar termenul este utilizat ca o etichetare stigmatizantă la adresa celor care promovează ideea de competiție socială și economică neîngrădită, rasismul și explicația reduționistă biologizantă în științele sociale. În consecință, și prin contrast cu starea de lucruri din toate perioadele anterioare, personalitățile emblematice care încarnează toate presupusele erori ale darwinismului social devin acum Spencer și Sumner²⁹.

²⁷ T.C. Leonard, *op. cit.*, pp. 38–39.

²⁸ R. Hofstadter, *op. cit.*, p. 202.

²⁹ G.M. Hodgson, *op. cit.*, pp. 447-448.

Dacă apariția cărții lui Hofstadter din 1944 a marcat momentul reintrării în scenă a darwinismului social, în rolul personajului negativ, s-ar putea argumenta pe aceeași linie că menținerea interesului pentru acesta, dar și acutizarea manierei critice în care este tratat datorează cel puțin la fel de mult unei alte cărți celebre, apărută în 1975, și anume volumul lui Edward O. Wilson, *Sociobiology*, în care sunt formulate principiile fundamentale ale unei noi discipline științifice fundamentate pe evoluționismul biologic, și anume sociobiologia³⁰.

Sociobiologia a fost definită de către E.O. Wilson drept „studiul sistematic al bazelor biologice ale tuturor comportamentelor sociale”³¹. Ea adună la un loc studii privind demografia animală, biologia populațiilor, comunicare, comportamentele de grup, comportamentele parentale, agresivitatea, la specii diverse, pornind de la microorganisme și până la mamifere și oameni. Primele progrese în acest domeniu au survenit în urma încercărilor de a se răspunde la întrebarea: la ce nivel anume acționează selecția naturală (la nivel de individ, de grup, de specie)? Mai exact, sociobiologii au încercat să respingă ideea formulată de etologie, după care organismele individuale au dobândit, în urma selecției naturale, comportamente (precum agresivitatea, anumite vocalizări, comportamente legate de reproducere) care au drept scop binele speciei. Explicația alternativă oferită de către sociobiologi a fost aceea că o perspectivă mai simplă și mai eficientă constă în a considera genele ca fiind unitatea fundamentală de selecție. George C. Williams arată că „genele sunt selectate în funcție de un singur factor, anume eficiența lor medie în a produce indivizi capabili să maximizeze prezența acestor gene în generațiile viitoare”³².

Problema care ne interesează aici este însă aceea că, atâta vreme cât sociobiologia s-a limitat la investigarea și la explicarea comportamentelor animale, descoperirile sale au fost cvasi-unanim apreciate, însă imediat ce s-a pus problema sociobiologiei umane, o serie întreagă de critici, ideologice și științifice, au fost și continuă să fie formulate la adresa acesteia. Criticile cele mai acerbe au fost formulate de către un grup de cercetători numit *The Sociobiology Study Group*, constituit la Harvard și condus de către colegul lui Wilson, Richard Lewontin, și au luat forma deja încetățenitei maniere de a folosi etichetarea de „darwinism social” ca pe un stigmat extrem de grav. Acest grup s-a constituit mai ales din marxiști și intelectuali de stânga de la Harvard și a criticat aplicarea sociobiologiei la studiul comportamentelor umane pe considerente mai degrabă ideologice decât științifice, în temeiul faptului că este întemeiată pe ignoranță și șovinism, că oferă o justificare genetică *status-quo*-ului social, că perpetuează inegalitățile bazate pe sex, clasă și rasă, că susține ideea după care societatea reflectă imperative biologice³³.

³⁰ E.O. Wilson, *Sociobiology: The New Synthesis*, Cambridge, MA, Harvard University Press, 1975.

³¹ *Ibidem*, p. 4.

³² G.C. Williams, *Adaptation and Natural Selection: A Critique of Some Current Evolutionary Thought*, Princeton, Princeton University Press, 1966, p. 251.

³³ S. Rose, R.C. Lewontin, L.J. Kamin, *Not in Our Genes: Biology, Ideology and Human Nature*, London, Penguin Books, 1984.

Într-un context mai apropiat de cel științific, sociobiologii au fost acuzați de reduționism și determinism biologic, adică de încercarea de a argumenta că orice comportament al ființelor umane este determinat de gene și de efectele genetice. Wilson a arătat însă în mod explicit că nu dorește să susțină că genele reprezintă singura cauză a comportamentului, ci dimpotrivă, că acesta este un produs al interacțiunii dintre gene și mediu. Cu toate acestea, el a argumentat în favoarea reduționismului metodologic precaut, ca și Richard Dawkins, întrucât reduționismul reprezintă tocmai încercarea de a explica ceva complex în termenii a ceva mai simplu, și în această calitate este utilizat de orice știință.

În altă ordine de idei, Wilson a fost acuzat de faptul că perspectiva sa sociobiologică este marcată de prejudecățile mediului în care s-a format el însuși ca persoană și ca om de știință, adică sudul american, tradiționalist și rasist, de aici provenind de exemplu opiniile sale conservatoare cu privire la diferențele sexuale ori mentale dintre oameni. O altă acuzație adusă sociobiologiei este aceea că multe dintre ipotezele formulate în acest domeniu nu sunt altceva decât simple povești, rod al unei utilizări excesive a imaginației. Aceasta este o dificultate reală, însă ea afectează evoluționismul în ansamblul său, de îndată ce el lucrează mereu cu ipoteze, iar testarea acestora se dovedește, din principiu, extrem de dificilă.

Din partea cercetătorilor din domeniul științelor umane, cu deosebire al sociologiei, s-a ridicat obiecția că problema sociobiologiei nu este atât aceea a determinismului, ori a reduționismului, ci aceea a diletantismului. Aceasta pentru că, pe de o parte, sociobiologii au dovedit o cunoaștere superficială a literaturii sociologice, iar pe de alta, pentru că nu au căutat și alte explicații alternative pentru faptele cercetate și nu au furnizat întotdeauna suficiente dovezi în sprijinul teoriilor lor.

În ceea ce privește obiecția care ne interesează cel mai mult aici, aceea că sociobiologia ar fi o formă exemplară de darwinism social în înțelesul infamant al cuvântului, trebuie spus că Wilson însuși a respins explicit această acuzație, despre care consideră că a fost vehiculată atât de asiduu mai ales datorită climatului cultural nefavorabil în care a apărut această nouă disciplină, în anii '70 ai secolului trecut. Astfel, el argumentează că în științele sociale de atunci se impusese fără majore contestări poziția metodologică de sorginte culturalistă, ale cărei origini se leagă de școala antropologică a lui Franz Boas, după care mintea umană este la naștere *tabula rasa*, nu există niciun fel de determinism biologic înnăscut, iar explicația formelor comportamentului trebuie să fie una eminentă culturală, bazată pe mecanismele învățării, iar nu pe cele instinctuale. Adoptarea acestei poziții teoretice i-a determinat pe susținătorii săi să proclame independența științelor sociale în raport cu biologia, în timp ce sociobiologia „a fost privită nu ca o resursă intelectuală, așa după cum am sperat, ci drept o amenințare la adresa perspectivei *tabula rasa*”, simplificată și caricaturizată până la a o identifica drept „teoria după care comportamentul uman este determinat de gene sau cel puțin influențat determinant de acestea, prin opoziție cu învățarea”³⁴.

³⁴ E.O. Wilson, *On Human Nature: With a New Preface*, Cambridge, Massachusetts/London, Harvard University Press, 2004, p. XVI.

Răspunsul la întrebarea dacă aceste critici aduse sociobiologiei au fost sau nu întemeiate, arată Hodgson, depinde de modul în care interpretăm conceptul de darwinism social. Astfel, dacă vom considera că darwinismul social denumește aplicarea ideilor darwiniene la studiul fenomenelor sociale, atunci etichetarea este validă pentru Wilson, după cum este și pentru Veblen, Kropotkin și mulți alții, însă nu are nicio conotație negativă, pe când dacă vom considera că se referă la utilizarea darwinismului pentru a justifica ideologic individualismul, rasismul, inegalitatea și alte asemenea doctrine, atunci sociobiologia nu poate fi inclusă în această categorie. În altă ordine de idei, dacă prin darwinism social se înțelege încercarea de a explica fenomenele sociale *exclusiv* în termenii determinismului biologic, urmează că nici în acest caz sociobiologia nu corespunde descriției, dar dacă se va înțelege doar încercarea de a introduce în explicație factorii biologici alături de cei culturali, atunci se poate admite că Wilson și urmașii săi sunt darwiniști sociali, însă din nou trebuie spus că, dacă nu ne situăm pe poziții ideologice, ci pe unele științifice imparțiale, este greu de găsit ceva reprobabil în această poziție teoretică³⁵.

Odată încheiat acest excurs istoric privitor la fluctuațiile utilizării sintagmei „darwinism social” în spațiul științelor sociale și al filosofiei sociale, ne putem întreba ce anume se poate spune în cele din urmă despre relația dintre teoriile aparținând celui de al cărui nume ea se leagă și ideile atribuite celor care au purtat de-a lungul vremii această etichetă. Cu alte cuvinte, a fost sau nu a fost Darwin realmente un „darwinist social”?

Pentru început trebuie spus că atunci când, pe 24 noiembrie 1859, a apărut sub titlul *Originea speciilor*³⁶ cartea care avea să schimbe în mod fundamental maniera în care oamenii gândesc despre lumea vie, și nu doar despre aceasta, autorul ei era pe deplin conștient de caracterul controversat al ideilor expuse aici, și se aștepta la reacții dintre cele mai radicale în raport cu ele. Fiind un personaj rezervat și prudent, doritor de a evita orice fel de scandal, Charles Darwin s-a limitat, prin urmare, la a discuta în detalii de o remarcabilă minuțiozitate despre modul în care teoria evoluției speciilor prin mecanismul selecției naturale (dar și a celei sexuale și a celei artificiale) explică fenomenele evolutive observate în contextul lumii naturale, fără însă a include aici și omul, specie la care se fac doar trimiteri indirecte și aluzive. Despre modul în care teoria vizează ființele umane, trăsăturile lor fenotipice și comportamentale, precum și despre maniera în care ea ar putea eventual explica evoluția omului, a culturii și societății, Darwin a preferat să păstreze deocamdată o tăcere prudentă. Abia după trecerea a mai bine de două decenii, în anii 1871 și 1872, el a publicat alte două volume, *Descendența omului și*

³⁵ G.M. Hodgson, *op. cit.*, p. 448.

³⁶ Ch. Darwin, *On the Origin of Species by Means of Natural Selection, or the Preservation of Favoured Races in the Struggle for Life*, 1st Ed., London, John Murray, 1859. În limba română: Ch Darwin, *Originea speciilor prin selecție naturală sau păstrarea raselor favorizate în lupta pentru existență*, trad. rom. I. Fuhn, București, Editura Academiei R.S.R., 1957 (ediția a II-a, revizuită, Editura Academiei Române și Editura Herald, 2020).

*selecția sexuală*³⁷ și *Expresia emoțiilor la om și la animale*³⁸, proiectate la început pentru a constitui o singură lucrare destinată să abordeze problematica evoluției mentale a omului și aceea a fenomenelor de factură socială și culturală din perspectiva teoriei evoluției prin selecție naturală și a principiului supraviețuirii preferențiale a indivizilor mai bine adaptați³⁹.

Această situație ridică o problemă interesantă legată de modul în care ar trebui să înțelegem maniera în care Darwin însuși a conceput aplicarea ideilor sale într-o teorie a societății și a dezvoltării/evoluției sociale, chestiune care are în centru așa-numitul „darwinism social”: avem de-a face cu două teorii diferite (una expusă în *Originea speciilor* și cealaltă în *Descendența omului și Expresia emoțiilor*) sau este vorba despre o singură teorie, aplicată la două domenii distincte? Dacă vom considera că în toate cele trei lucrări menționate regăsim una și aceeași teorie, atunci, după cum subliniază Alain Marciano și Roger Koppl, nu ar trebui să admitem că este vreo diferență între darwinism (teoria evoluției biologice prin mecanismele selecției naturale, artificiale și sexuale), darwinism social (perspectiva biologistă asupra evoluției sociale) și teoria darwiniană a evoluției omului și societății (concepția privitoare la evoluția omului și societății formulată de către Darwin însuși). Dacă însă vom descoperi că există două teorii între care pot fi descoperite diferențe substanțiale, atunci darwinismul, darwinismul social și teoria darwiniană a evoluției sociale trebuie să fie considerate etichete diferite, care denumesc teorii distincte, ce descriu realități substanțial deosebite⁴⁰.

După opinia lui Michael Ruse, probabil cel mai important specialist contemporan în filosofia biologiei, chiar dacă se iau în calcul ideile conținute în cele două scrieri mai târzii, *Descendența omului și Expresia emoțiilor*, „Darwin nu are o teorie specială a evoluției umane (el aplică teoria sa generală a evoluției și în cazul oamenilor)”⁴¹. În *Originea speciilor*, cu excepția unei singure fraze din final, Darwin nu discută despre oameni, însă nu fiindcă ar fi fost de părere că principiile evoluției prin selecție naturală nu li se aplică, ori din neglijență, ci fiindcă a anticipat corect faptul că acest pas al raționamentului, de la animale la oameni, avea să fie făcut de cititori, și acest lucru avea să producă emoție și controversă, astfel că a preferat să se dedice construcției unei cât mai bune argumentări în sprijinul ideii sale. În aceasta, consideră Ruse, el a avut perfectă dreptate, teoria sa

³⁷ Ch. Darwin, *The Descent of Man and Selection in Relation to Sex*, Princeton University Press, 1981 (prima ediție: London, John Murray, 1871). În limba română: Ch. Darwin, *Descendența omului și selecția sexuală*, trad. rom. E. Margulius, București, Editura Academiei R.S.R., 1967.

³⁸ Ch. Darwin, *The Expression of Emotions in Man and Animals*, London, Harper-Collins, 1998 (prima ediție: London, John Murray, 1872). În limba română: Ch. Darwin, *Expresia emoțiilor la om și la animale. Despre instinct*, trad. rom. E. Margulius, București, Editura Academiei R.S.R., 1967.

³⁹ A. Marciano, R. Koppl, „Darwin, Darwinism and social Darwinism: What do we learn from Darwin's theory of social evolution?”, în *Journal of Economic Behavior & Organization*, Vol. 71, Issue 1, 2009, pp. 1–3.

⁴⁰ *Loc. cit.*

⁴¹ M. Ruse, „Charles Darwin on human evolution”, în *Journal of Economic Behavior & Organization*, vol. 71, Issue 1, 2009, pp. 10–19.

devenind imediat cunoscută sub forma caricaturală și incorectă, vehiculată și azi, a ideii că „omul provine din maimuță”. În ceea ce privește celelalte lucrări la care ne-am referit aici, trebuie amintit faptul că ele au fost concepute și ca o reacție la maniera în care Alfred Russel Wallace, co-descoperitorul teoriei evoluției prin selecție naturală abandonase poziția metodologică naturalistă, adoptând poziții spiritualiste în explicarea anumitor trăsături mentale specific umane, despre care a ajuns să creadă că nu pot fi produse de mecanismele selecției, astfel că apariția lor nu poate fi explicată decât de o intervenție supranaturală. Deosebit de deranjat de acest lucru, Darwin a argumentat în *Descendența omului* că oamenii, asemenea celorlalte organisme, trebuie gândiți prin analogie cu niște mașinării, care nu au nimic supranatural în ele. În privința acelor aspecte care l-au nedumerit pe Wallace, Darwin este de părere că deși diferența dintre facultățile mentale ale omului și cele ale animalelor este una imensă, ea este una de grad, iar nu de natură, deci nu există aici discontinuități ce pretind explicații supranaturale, ci o continuitate care e dovada evoluției: „Dacă nici un organism, afară de om, nu ar fi avut vreo facultate mintală sau dacă facultățile sale ar fi fost de o natură complet diferită de cea a animalelor inferioare, atunci nu ne-am fi putut niciodată convinge că facultățile noastre superioare s-au dezvoltat treptat. Se poate demonstra însă că nu există nici o deosebire fundamentală de acest fel (...) acest interval este completat prin nenumărate gradații.”⁴²

Cu referire la posibilitatea de a explica fenomene culturale și sociale cu ajutorul principiilor evoluționismului biologic, Darwin nu a manifestat un interes deosebit și sistematic, fără însă a evita complet subiectul. Astfel, el admite că există o competiție și un fenomen de selecție între formele culturale, precum limbajele, problemă în legătură cu care îl citează aprobator pe Max Müller: „După cum bine a observat Max Müller «există în fiecare limbă o luptă neîntreruptă pentru existență între cuvinte și formele gramaticale. Formele mai bune, mai scurte și mai ușoare câștigă în mod constant dominanța și își datorează succesul propriilor virtuți inerente».”⁴³ Fenomene culturale complexe, precum religia, consideră Darwin, pot fi explicate naturalist, prin faptul că asemenea animalelor, avem tendința de a imagina forțe ascunse care acționează misterios în obiectele neînsuflețite din jurul nostru, și în consecință dezvoltăm față de ele atitudini de teamă, venerație ori recunoștință, la fel cu procedeează și animalele: „Simțământul de evlavie religioasă este foarte complex, constând din dragoste, supunere deplină către un superior proslăvit și misterios, un simț puternic al dependenței, frică, venerație, recunoștință, speranță pentru viitor și poate și alte elemente (...) Vedem totuși o ușoară apropiere de această stare de spirit în dragostea profundă a câinelui pentru stăpânul său, însoțită de supunere totală, o oarecare frică și poate și de alte simțăminte.”⁴⁴

În aceste condiții, în care vedem că Darwin nu are o teorie specială a evoluției omului și societății, ci s-a mulțumit să aplice în cazul omului teoria

⁴² Ch. Darwin, *Descendența omului și selecția sexuală*, ed. cit., pp. 61-62.

⁴³ *Ibidem*, p. 81.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 85.

generală a evoluției, mai poate fie el considerat un „darwinist social”? Dacă vom înțelege termenul în sensul cel mai cuprinzător, atunci trebuie să admitem că, în măsura în care a considerat că omului i se aplică aceleași principii ale teoriei evoluționiste precum celorlalte ființe vii, el poate fi etichetat astfel. Pe de altă parte însă, argumentează Ruse, el nu poate fi încadrat în această orientare dacă vom recurge la un sens mai restrictiv al conceptului, de îndată ce el nu discută decât rareori implicațiile sociale ale ideilor sale, iar atunci când o face se mărginește la o atitudine descriptivă, și aproape niciodată nu adoptă un punct de vedere normativ ori prescriptiv. Spre exemplu, unul dintre puținele cazuri în care Darwin abordează astfel de chestiuni este acela în care el se pronunță cu privire la efectele negative pe care le-ar putea avea medicina modernă și protecția socială, ce interferează cu funcționarea mecanismelor selecției naturale, împiedicându-le să elimine pe cei mai puțin adaptați, iar în acest caz poziția sa normativă este cu totul contrarie darwinismului social în sensul menționat. Astfel, el argumentează că: „Noi oamenii civilizați, pe de altă parte, facem tot posibilul să oprim procesul de eliminare (...) Astfel, membrii debili ai societăților umane își propagă speța. Nici unul dintre cei care s-a ocupat cu creșterea de animale domestice nu se va îndoi că acest lucru trebuie să fie foarte vătămător pentru rasa umană.”⁴⁵ Totuși, continuă Darwin, nu doar că este firesc să facem acest lucru, deoarece tendința aceasta derivă din puternicul instinct de a manifesta simpatie față de ceilalți membri ai speciei noastre, dar nici nu putem să refuzăm s-o facem fără a contraveni astfel celei mai elevate părți a naturii noastre, care este tocmai simpatia și compasiunea: „De altfel, nici nu ne putem înfrâna simpatia chiar la îndemnul rațiunii dure, fără a slăbi cea mai nobilă parte a naturii noastre (...) De aceea trebuie să suportăm efectele, rele, fără îndoială, ale faptului că cei slabi supraviețuiesc și se înmulțesc.”⁴⁶

Desigur că, pentru a dobândi o înțelegere corectă a situației, trebuie să privim aceste idei ale lui Darwin în contextul istoric în care au fost ele exprimate și să nu cădem noi înșine în capcana istoriei *whigh*. De aceea, așa cum argumentează David Sloan Wilson, este cazul să ne amintim că Darwin, chiar dacă a fost un gânditor progresist și luminat în raport cu standardele timpului său, rămâne un om al epocii victoriene. Astfel, el considera cultura occidentală ca fiind superioară tuturor celorlalte și omul occidental superior în raport cu toate celelalte rase pe care le întâlnește în cursul călătoriilor sale cu vasul *Beagle*, dintre care fuegienii i se păreau a fi cel mai aproape de starea de animalitate, și nu se sfia să afirme acest lucru. În același mod, considera că bărbații sunt superiori femeilor din punct de vedere intelectual și era de părere că practicile eugenice, precum reproducerea selectivă, ar putea funcționa în cazul omului tot așa cum funcționează la animalele domestice, însă nu recomanda instituirea acestor practici, după cum am văzut, deoarece ele ar veni în conflict cu partea cea mai elevată a naturii noastre, sentimentul de simpatie față de semenii⁴⁷. Contrar a ceea ce se crede îndeobște, Darwin nu considera că

⁴⁵ *Ibidem*, p. 116.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 117.

⁴⁷ D.S. Wilson, *op. cit.*, cap. 2.

individualismul și egoismul sunt trăsăturile psihologice pe care mecanismele selective le favorizează, deoarece la om, care este o ființă socială prin excelență, este mai importantă selecția la nivelul grupurilor decât aceea la nivel de individ, iar aici altruismul și tendința spre coeziune sunt trăsăturile selectate pozitiv. Astfel, el argumentează că „oamenii egoiști și certăreți nu vor colabora, și fără colaborare nimic nu poate fi realizat. Un trib bogat înzestrat cu calitățile de mai sus se va extinde și va fi victorios asupra altor triburi; însă, judecând după istoria trecută, cu timpul el va fi la rândul său înfrânt de vreun alt trib și mai bine înzestrat. În acest fel calitățile sociale și morale vor progresa încet și se vor răspândi în toată lumea”.⁴⁸ Este evident că Darwin era de părere că altruismul și cooperarea sunt trăsăturile specifice umane care au fost selectate pozitiv de-a lungul istoriei noastre evolutive și care trebuie, tocmai de aceea, să fie cultivate în continuare și în societatea „civilizată” a prezentului.

În consecință, la fel cum se întâmplă și cu aproape toți autorii care au fost de-a lungul vremii etichetați drept „darwinști sociali”, îndreptățirea și consecințele acestei etichetări depind și în cazul lui Darwin însuși de semnificația pe care o asociem conceptului, și am văzut că el a avut multiple și fluctuante înțelesuri de-a lungul vremii (deși aproape toate au avut conotații negative și chiar infamante). De aceea, sintagma este de cele mai multe ori inadecvată parțial, ori chiar în totalitate în raport cu ideile profesate de cei cărora li se aplică. Spre exemplu, arată Wilson, Thomas Malthus și-a expus teoria *avant la lettre* eugenistă într-o manieră secularistă și a întrebuițat conceptul de evoluție, însă într-un sens diferit de cel darwinian. Herbert Spencer, autorul celebrei sintagme „supraviețuirea celui mai adaptat”, ce a ajuns în gândirea comună să fie sinonimă cu darwinismul, a fost considerat exemplul tipic prin excelență de darwinist social datorită concepției sale specifice despre modul în care protecția socială și alte măsuri intervenționiste ale statului împiedică evoluția umanității spre perfecțiune, dar a argumentat împotriva imperialismului, elitismului și militarismului. Francis Galton, vărul lui Darwin și promotorul concepției eugeniste conform căreia guvernele ar trebui să prevină degenerescența speciei umane favorizând reproducerea indivizilor mai bine înzestrați corespunde și el prin aceasta stereotipului, însă nu în totalitate, de îndată ce militează pentru egalitate de șanse, un sistem educațional performant accesibil pentru toți și un sistem economic în care veniturile să derive din muncă, nu din proprietate, adică din rente și moșteniri⁴⁹. Mai aproape de zilele noastre, doctrina național-socialistă, întemeiată pe un rasism considerat „științific”, a fost văzut drept expresia cea mai radicală a darwinismului social, în ceea ce are acesta mai probabil. Cu toate acestea, istoricul Robert Richards a reușit să demonstreze că și aici este vorba despre o confuzie terminologică, de îndată ce nu se poate găsi nicio legătură de filiație, directă ori indirectă între Darwin și această ideologie politică⁵⁰.

⁴⁸ Ch. Darwin, *op. cit.*, p. 113.

⁴⁹ D.S. Wilson, *loc. cit.*

⁵⁰ R.J. Richards, *Was Hitler a Darwinian? Disputed Questions in the History of Evolutionary Theory*, Chicago/London, The University of Chicago Press, 2013.

Pe de o parte, Richards demonstrează că „rasismul științific” al național-socialiștilor nu derivă din darwinism, ci își are sursele în scrieri precum aceea a contelui de Gobineau, *Essai sur l'inégalité des races humaines* (1853–1855), și mai ales cea a filosofului german de origine britanică Houston Stewart Chamberlain, *Die Grundlagen des neunzehnten Jahrhunderts* (1899)⁵¹, iar pe de alta arată că Adolf Hitler a fost un anti-darwinist, convins în manieră naivă că teoria evoluției prin selecție naturală nu este aplicabilă și în cazul speciei umane: „Hitler pur și simplu contestă că ideea fundamentală a teoriei lui Darwin se aplică ființelor umane. Cum ar putea concepția lui Darwin să fie responsabilă pentru teoria rasială privind ființele umane a lui Hitler în condițiile în care această concepție a fost în fapt respinsă în totalitatea ei de către cel din urmă?”⁵²

În aceste condiții, se pare că este nevoie să manifestăm rezervă și prudență atât în utilizarea sintagmei „darwinism social”, dar și în acceptarea necritică a asocierii sale cu o serie întreagă de autori și teorii care, datorită modului mai degrabă ideologic decât științific în care termenul este astăzi folosit, sunt astfel expuse în manieră apriorică dezavuării publice, de îndată ce tot ce este considerat a fi din categoria darwinismului social devine în mod automat nefrecventabil. Lipsa de discernământ critic și de precizie conceptuală nu poate decât să ne priveze de posibilitatea întrebuirii unor idei și principii metodologice de factură darwinistă și neo-darwinistă în științele sociale și în filosofia socială, unde ar putea să se dovedească deosebit de productive și de folositoare. Validitatea aplicării lor aici trebuie să rămână o chestiune de domeniul epistemologiei, iar nu de cel al dezbaterii ideologice.

⁵¹ *Ibidem*, pp. 206 sq.

⁵² *Ibidem*, pp. 221–222.